

one's organization to prepare them for their professional activities in higher educational institution. In our opinion, this is a common characteristic of preparedness for self-training, which is a result of students' previous experience and describes the current status of their ability to self-training activities. It is found out that preparedness of extramural students' for self-training of professional and pedagogical activity is due to the state of their proficiency, which reveals their cognitive and operational training base. On the other hand, it is due to learning ability, as the level of development of their abilities for studying, that determines the degree of demonstration of their individual activity as subjects of educational activity. Components and indicators of preparedness of extramural students' for self-training are defined.

Keywords: training, learning, proficiency, learning ability, extra-mural students', self-training activity, components, indicators, preparedness.

Подано до редакції 13.02.2014

УДК: 371.134

Т. Ю. Осипова

ПРОБЛЕМА ВИРОБЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК НАСТАВНИКА

Стаття присвячена визначенню сутності понять «позиція особистості», «професійна позиція педагога», аналізується роль педагога-наставника у виробленні професійної позиції майбутніх учителів, у спрямованості студентів на подальший саморозвиток, самоосвіту, самореалізацію в педагогічному наставництві.

Ключові слова: позиція особистості, професійна позиція педагога, педагог-наставник, майбутні вчителі.

Вступ. Сучасні перетворення, що відбуваються в нашій державі, вимагають появи нових освітніх парадигм, концепцій, орієнтованих на демократизацію й гуманізацію педагогічного процесу в навчальних закладах різних рівнів. Сьогодні суспільство потребує підготовки майбутніх учителів, які не тільки мають відповідні професійні знання, але й уміють правильно спілкуватися, дотримуватися визначених норм поведінки, ставити і вирішувати поставлені завдання, брати на себе відповідальність за прийняті рішення, досягати поставлених цілей й аналізувати одержані результати. Важливим є й те, що професійна діяльність сучасного педагога-вихователя – це не тільки дотримання професійних функцій і виконання соціально-професійної ролі, а й бачення та виявлення власного місця у педагогічному процесі. З огляду на це, актуальною є проблема вироблення майбутніми вчителями власної професійної позиції й оволодіння ними технологіями, що уможливають здійснювати свою діяльність відповідно до особистісно-зорієнтованої теорії гуманістичного виховання. Значну роль у становленні професійної позиції студентів відіграє педагог-наставник.

Зазначимо, що існують різні підходи до трактування поняття позиції, зокрема її розглядають як положення в суспільстві, групі, тобто як соціальну позицію (Г. Андрєєва, А. Асмолов, І. Кон, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Т. Марялова, А. Петровський, Т. Сеньхо та ін); як ставлення людини до дійсності в цілому або до різних її галузей, або як позицію особистості (Л. Божович, Г. Гранік, Т. Загрузіна, Л. Заніна, З. Капустін, Б. Паригін, О. Романова, С. Рубінштейн, А. Співаковська, В. Ядов та ін); як місця людини в

безпосередній взаємодії, в актуальній ситуації, тобто як рольову позицію (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, А. Венгер, І. Кон, Є. Кондратьєв, В. Ляудіс, Д. Майєрс, Л. Петровська та ін.).

Поняття «професійна позиція педагога» було предметом досліджень таких науковців, як: О. Асмолов, Н. Анікеєва, І. Бех, Л. Кондрашова, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Сластьонін, В. Слободчиков та ін. Натомість, незважаючи на те, що проблематика професійної позиції педагогів постійно перебуває в полі уваги науковців, професійна позиція педагога-наставника не була предметом спеціальних наукових розвідок.

Формулювання мети статті та завдань. Мета і завдання статті полягає у розгляді сутності поняття «професійна позиція педагога», визначенні ролі педагога-наставника у виробленні професійної позиції майбутніх учителів під час їхньої підготовки до наставницької діяльності.

Виклад основного матеріалу статті. Сучасна освіта потребує підготовлених учителів, що здатні на високому професійному рівні виконувати педагогічну діяльність. З огляду на це, підвищуються вимоги до особистісних і професійних якостей учителя, які вимагають від сучасного учителя переорієнтації його свідомості на гуманістичні цінності, розвитку відповідних ціннісно-смыслових потенціалів особистості, формування особистісно орієнтованої професійної позиції. Вибір професійної позиції майбутнім учителем є важливою передумовою його професійної діяльності, що повинна ґрунтуватися на гуманізмі як системі ідей та поглядів на дитину як на найвищу цінність.

Найбільш загальним визначенням поняття «позиція» сучасному науковому тезаурусі є таке: «становище»; «кут зору, ставлення до чого-небудь, що визначає характер поведінки, дії. Поведінка, характер дій, що зумовлені цим кутом зору, цим ставленням» [5, с.1021]; «стійка система відносин людини до певних аспектів діяльності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках. Позиція – це утворення, що розвивається; її зрілість характеризується несуперечністю і відносною стабільністю» [14, с.347].

Науковцями (К. Абульханова-Славська, Г. Аксьонова, М. Боритко, Л. Ведернікова, В. Слободчиков і ін.) поняття «позиція» трактується як спосіб реалізації базових, екзистенційних цінностей особистості. На їхню думку, позиція є найбільш цілісною, інтегративною характеристикою всього способу життя людини, яка досягла повної самовизначеності і стала суб'єктом власної життєдіяльності.

Інші науковці (Б. Ананьев, О. Асмолова, Л. Божович, М. Боришевський, Б. Братусь, Р. Немов та ін.) розглядають позицію як самостійне, відмінне від статусу і ролі поняття, як глибоко індивідуальне утворення особистості, результат досягнення людиною певного рівня морального та інтелектуального розвитку, появи стабільної системи ціннісних настанов. У їхньому розумінні позиція виступає усталеним компонентом структури особистості і розглядається в розрізі таких проблем, як ставлення, активність, мотивація, особистісна зрілість, самосвідомість, особистісний смисл тощо.

На тому, що позиція є сполучною ланкою між свідомістю й особистістю, де особистість завдяки свідомості займає певну позицію у взаємостосунках між людиною та світом, наголошує С. Рубінштейн. Тобто, уточнює автор, особистість формується лише усвідомлюючи й утверджуючи свою позицію відносно людей і суспільства на основі власного бачення світу та розуміння взаємодії з ним, через систему ціннісного ставлення до довколишньої дійсності й до самої себе [13, с.436-437].

До основних параметрів, які характеризують позицію особистості, відносять: спрямованість (ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, мотиви, цілі, життєві перспективи, ідеали); сферу функціонування цінностей (моральна, релігійна, громадянська, професійна тощо); стійкість позиції особистості (її незалежність від ситуації, наполегливість дій, твердість намірів); активність (здатність ініціювати ідеї, приймати рішення, відповідати за їх наслідки, виявляти творче ставлення до життя) [7, с.88].

Як процес і результат вибору особистістю власної позиції, цілей і засобів самоздійснення, Н. Нікітіна та Н. Кислинська розглядають самовизначення, зазначаючи, що у професійному вимірі воно спрямоване на пошук сенсу своєї професійної діяльності впродовж усього професійного шляху, тобто на пошук і реалізацію свого професійного «Я» [9, с.90-91]. Цілком поділяючи думку авторів, зазначимо, що в межах особис-

тісного підходу, самовизначення розглядається як процес і результат вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя; основний механізм набуття і прояву людиною свободи. При цьому сутність процесу самовизначення полягає в актах виявлення й утвердження індивідуальної позиції у проблемних ситуаціях, коли людина опиняється перед необхідністю альтернативного вибору і повинна приймати екзистенційні або прагматичні рішення. Позиція особистості педагога визначає вектор його професійної діяльності, відображає специфіку індивідуальної свідомості, сукупності значущих цінностей та міжособистісних відносин, на який впливають і соціальні обставини. Тобто позиція педагога не є статичним утворенням, вона може змінюватися під впливом подій, що відбуваються в соціумі.

В аспекті дослідження для нас важливим є розгляд науковцями сутності професійної позиції педагога, або педагогічної позиції. Явище педагогічної позиції, за твердженням В. Сластьоніна, відображає систему тих інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності зокрема, які є джерелом активності педагога. На думку науковця, вона визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями й можливостями, які пред'являє й надає йому суспільство. А з іншого – діють внутрішні, особисті джерела активності: схильності, переживання, мотиви й цілі педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали [10, с.32].

Дещо по-іншому розглядає поняття «професійно педагогічна позиція» А. Маркова, акцентуючи на тому, що вона позначає стійкі системи ставлень вчителя до учнів, до себе, до колег, визначає його поведінку, стиль життя і діяльності [8]. У межах проблеми творчої самореалізації педагога досліджує професійну позицію Л. Ведернікова і зауважує, що «педагог, який прагне до самореалізації, хоче бути, а не здаватися або просто працювати педагогом, тобто він орієнтується не на роль і функції, а на позицію педагога як найвищу цінність» [4, с.50]. Зазначене твердження науковця є актуальним для нашого дослідження, адже лише за наявності бажання і прагнення бути педагогом-наставником учитель/викладач може здійснювати педагогічне наставництво, тобто лише обравши позицію наставника він зможе самореалізуватися у своїй професії і допомогти самовизначитися й самореалізуватися своїм підопічним.

Зазначимо, що вибір майбутнім учителем позиції педагогічного наставництва не може бути здійснений кожним із студентів. На нашу думку, це є поодиноким явищем, натомість уважаємо за необхідно готувати майбутніх учителів до здійснення такої діяльності. На унікальності педагогічної позиції наголошує І. Бех, на думку якого вона одночасно є і особистісною, і професійною. Педагог, продовжує науковець, у своїй дійсно педагогічній позиції ніде і ніколи не зустрічається з дитиною як «об'єктом» (якщо він дійсно педагог); в

особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, а у власне професійній – з умовами її становлення і розвитку [2, с. 76].

На важливій ролі професійної позиції у професійній діяльності акцентує й інший видатний науковець – Ш. Амонашвілі, який розглядає професійну позицію як особистісне ставлення людини до тієї діяльності, якою вона займається, до самої себе в цій діяльності. Зокрема він зазначає, що «людина може жити своєю професією тільки тоді, коли вона прагне пізнати через неї саму себе, і саме таким шляхом вона може принести найбільшу користь суспільству» [1, с. 27].

Досліджуючи проблематику професійної позиції, С. Рогов виокремлює такі.

Перша позиція – дистанційна, тобто визначення духовної відстані між суб'єктами взаємодії. Вона характеризується трьома основними ознаками: «далеко», «близько», «поруч». Дистанція «далеко» означає відсутність ширості у взаєминах, формальне виконання своїх обов'язків. Педагог, який обрав дистанцію «близько», – це друг своїх учнів, який реалізує разом із ними творчі задуми. Найреальніше розглядати таку дистанцію у педагога в сфері мистецтва, спорту, науки. Дистанція «поруч» передбачає шанобливе ставлення до учнів, неформальне ставлення до своїх професійних обов'язків, прийняття інтересів, сподівань учнів як своїх власних.

Друга позиція – «рівнева», що характеризує ієрархічний зв'язок педагога і вихованців у їхній взаємодії, тобто це прихильність суб'єктів відносно один до одного «по вертикалі»: «під», «над», «нарівні». Для положення «над» характерним є адміністративний тиск на учня, оскільки «він малий, недосвідчений, недотепний». Положення «під» – це схилення перед природою дитинства, боязнь втручання у процес розвитку дитини; найчастіше такий учитель перетворюється в обслуговуючий персонал, потурає будь-якому капризу дитини. Положення «нарівні» – це визнання Людини і в дитині, і в педагога; при цьому характерною є взаємна повага особистості з обох боків. Тільки у виняткових випадках педагог дозволяє собі зайняти позицію «над», тобто підпорядкувати собі волю дитини в силу відповідальності і досвіду дорослого.

Третя позиція – кінетична («кінетика» – рух), що передбачає стан людини відносно іншого у спільній діяльності, у спільному русі до мети: «попереду», «позаду», «разом». Позиція «попереду» визначає авангардну роль педагога, тобто він веде за собою своїх учнів. Роль веденого виражається характеристикою «позаду». «Разом»: обидва суб'єкта виробляють стратегію спільних дій для досягнення спільної мети. Здається, однозначності вибору тут не може бути. У головному – педагог «попереду», у дрібницях – «позаду», в цілому – «разом» з дітьми йде по життю учитель, долаючи з ними всі перешкоди [12, с. 289]. Отже, з погляду ставлення педагога-наставника до призначення своєї професії еталоном можна вважати позицію: поруч, нарівні, разом, але трохи попереду.

У цьому контексті особливого значення набуває позиція педагога, яку В. Сластьонін трактує як систему інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних відносин зі світом, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності, що є джерелом активності вихователя. Цю систему визначають, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями і можливостями, які ставить та надає педагогу суспільство, а з іншого – діють внутрішні, особисті джерела активності (переживання, мотиви та завдання педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали тощо) [10, с. 25-26]. У позиції педагога-наставника виявляється його особистість, характер соціальної орієнтації, тип громадянської поведінки і діяльності.

З огляду на зазначене цілком справедливо виникає запитання: «Як формувати позицію педагога-наставника?». Згідно з положеннями гуманістичної педагогіки необхідно розпочинати з усвідомлення майбутніми вчителями значущості педагогічного наставництва в аспекті вироблення професійної позиції.

У процесі професійного рефлексивного аналізу, на основі роздумів, спостережень над собою і оточенням, оцінки певних явищ, перебуваючи у «внутрішньому діалозі», на думку М. Боритка, відбувається співвідношення можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає обрана професія. У такий спосіб педагог-вихователю (у нашому разі – педагог-наставник) формує особистісне оцінювання взаємостосунків, доміантним орієнтиром яких є моральні цінності. Побудова на такій основі професійної «Я-концепції» педагога-наставника повинна розпочинатися ще під час навчання у виші. У зв'язку з цим М. Боритко зазначає, що професійно-особистісне самовизначення студентів пов'язане з вибором форм їх навчання. Самовизначенню, яке відіграє суттєву роль у формуванні особистісно-професійної позиції педагога, зауважує автор, сприяє аналіз педагогічної ситуації, що проводиться на семінарсько-практичних заняттях; проектне дослідження, яке інтегрує лекційний матеріал; лабораторно-практичні заняття; педагогічна практика, що спрямована на оволодіння системою методів розуміння дитини, педагогічного процесу та досвіду вчителя, на застосування системного підходу у проектуванні та реалізації позааудиторної виховної роботи, на моделюванні та уявленні своєї педагогічної системи [3, с. 58].

Подальше самовизначення і формування активної педагогічної позиції потрібно здійснювати у практичній діяльності, в середовищі освітянського колективу. Зважаючи на те, що самооцінка, самосвідомість, самоствердження і соціальний статус є структурними елементами педагогічної позиції вчителя [11, с. 87], а самовизначення – основою для самовиховання, самовдосконалення і саморозвитку, то сукупність цих процесів забезпечує особистісне і професійне зростання педагога-наставника. Останнє призводить до якісних змін у його потенціалі, зокрема, розширює свідомість.

Відтак, у сучасних умовах навчання й виховання майбутнього вчителя роль педагога полягає в його індивідуальному розвитку і її можна розглядати з позиції ви-

кладача-спеціаліста певного кваліфікаційного профілю (у навчальний час) або з позиції педагога-наставника, помічника і друга студента (у позанавчальний час). Зауважимо, що сьогодні недооцінюється роль педагога-наставника у розвитку особистості студента, його професійному самовизначенні, подальшому самовдосконаленні й самореалізації, а також у розкритті його індивідуальних творчих сил.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що роль педагога-наставника у вищому педагогічному на-

вчальному закладі передбачає організацію життєдіяльності майбутніх учителів у такий спосіб, щоб вони черпали в ній натхнення, сили та можливості для самореалізації в майбутній педагогічній діяльності, для розвитку своїх здібностей та для задоволення інтересів. Безперечно важливим в аспекті дослідження є цілеспрямована робота педагога-наставника щодо вироблення професійної позиції майбутніх учителів як наставників, що виступає перспективою наших подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогической профессии / Ш. А. Амонашвили. – Мн.: Университетское, 1990. – 560 с.
2. Бех І. Д. Законопростір сучасного виховного процесу // Педагогіка і психологія / Ш. Д. Бех – 2001. – № 1. – С. 33–40.
3. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания / Н. М. Борытко. – Волгоград: Перемена, 2001. – 214 с.
4. Ведерникова Л.В. Подготовка педагога как творческого профессионала: [учебное пособие] / Л.В.Ведерникова. – Ишим: Изд-во ИПИ им. П.П.Ершова, 2006. – 112 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Гол. ред. В.Т.Бусел. – К.–Ірпінь: Перун, 2005. – 1021 с.
6. Григорьева А. И. Позиционный подход к деятельности воспитателя / А.И.Григорьева // Перемены. – 2004 – № 5. – С.82-100.
7. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; [головний ред. В.Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

REFERENCES

1. Amonashvili Sh.A. Personality- base humane teaching profession / Sh.A. Amonashvili. - Mn.: University, 1990 . - 560 p.
2. Bekh I. D. Law space of modern educational process / / Pedagogy and Psychology / I. D. Bekh. - 2001. - № 1. - P. 33-40.
3. Borytko N. M. teacher in spaces of modern education / N.M.Borytko. - Volgograd: Classroom, 2001. - 214 p.
4. Vedernikova L.V. Training of the teacher as a creative professional: [Tutorial] / L.V.Vedernikova. - Ishim Univ IGPI them . P.P.Ershova 2006. - 112 p.
5. Great Dictionary of Modern Ukrainian / Ch. eds. V.T.Busel. - Karl-IRPEN: Perun, 2005. -1021 p.
6. Grigoriev A.I. positional approach to activities educator / A.I.Grigoreva // Change. - 2004 - № 5. - P.82 -100.
7. Encyclopedia of Education / Acad. ped. Sciences of Ukraine; [Home Ed. VG Flint]. - K.: Inter Yurinkom, 2008. - 1040 p.

8. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М., 1996. – 306 с.
9. Никитина Н. Н. Введение в педагогическую деятельность: теория и практика: [учеб. пособие] / Н.Н.Никитина, Н.В.Кислинская. – М.: Академия, 2006. – 224 с.
10. Педагогіка: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Под. ред. В.А.Сластенина. – М.: Академия, 2002. – 576 с.
11. Развитие личностно-профессиональной позиции педагога как воспитателя: Сб. науч. трудов / Под ред. Н. Л. Селивановой, Е. И. Соколовой. – СПб., 2005. – 236 с.
12. Рогов Е.И. Личность учителя: теория и практика. [учеб. пособие для вузов] / Е.И.Рогов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 509 с.
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.
14. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В.Б.Шапар. – Харків: Прапор, 2005. – 347 с.

8. Markov A. K. Psychology professionalism / A.K. Markova. - M., 1996. - 306 p.
9. Nikitin N. N. Introduction to Teaching: Theory and Practice [Textbook. Tutorial] / N.N.Nikitina, N.V.Kislinskaya. - Moscow: Academy 2006. - 224 p.
10. Pedagogy [Textbook. allowance for stud. of higher educ. institutions] / Under . Ed. V.A.Slastenina. - Moscow: Academy 2002. - 576 p.
11. Development of personal and professional position as a teacher educator: Sat scientific papers / ed. N.L. Selivanova, E.I. Sokolova. - St. Petersburg. 2005 . - 236 p.
12. E.I. Rogov Teacher's personality: Theory and practice. [Textbooks for higher education] / E.I.Rogov. - Rostov -on-Don: Phoenix, 1996. - 509 p.
13. Rubinstein S.L. Fundamentals of General Psychology / S.L.Rubinshteyn. - St. Petersburg.: Peter Combe, 1999. - 720 p.
14. Shapar V. B. modern psychological explanatory dictionary / V. B.Shapar. - Kharkov: Flag, 2005. - 347 p.

Т. Ю. Осипова

ПРОБЛЕМА ВИРОБЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК НАСТАВНИКА

Статья посвящена определению сущности понятий «позиция личности», «профессиональная позиция педагога», анализируется роль педагога-наставника в выработке профессиональной позиции будущих учителей, в направленности студентов на дальнейшее саморазвитие, самообразование, самореализации. В педагогическом наставничестве.

Ключевые слова: позиция личности, профессиональная позиция педагога, педагог-наставник, будущие учителя.

T. Yu. Osipova

THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF A FUTURE TEACHER-MENTOR'S PROFESSIONAL POSITION

The article is devoted to defining the essence of such concepts as "position of a personality", "teacher's professional position". The key parameters characterizing a position of the personality are determined and include the following points: orientation (values, interests, needs, motives, purposes, life prospects, ideals); value functioning sphere (moral, religious, civil, professional, etc.); sustainability position of a person (situational independence, persistence of actions, firmness of intentions); activity (ability to initiate ideas, make decisions, be responsible for their consequences, show the creative attitude towards life). The role of a teacher-mentor in development of professional position of future teachers in orientation of students for further self-development, self-education, self-realization in pedagogical mentoring is analyzed. It is determined that activity of a teacher-mentor assumes the organization of activity of future teachers so that they drew their inspiration in it, strength and opportunities for self-realization in future pedagogical activity, to develop their abilities and satisfy their interests. Demands for purposeful work concerning the development of a professional position of future teachers as teachers-mentors are specified.

Keywords: position of a personality, professional position of a teacher, teacher-mentor, future teachers.

Подано до редакції 26.02.2014
